

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za ekonomska istraživanja

DUG I (NE)RAZVOJ

BEOGRAD, 2019.

Uređivački odbor:
dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Zoran Lutovac
dr Vladimir Goati
dr Predrag Petrović

Organizacioni odbor:
Ivana Ostojić
dr Jelena Zvezdanović Lobanova

Recezentni:
dr Danilo Šuković
dr Neven Cvetičanin

Izdaje:
Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja

Za izdavača:
dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski je pomoglo
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Štampa:
Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta

Tiraž:
150 primeraka

ISBN: 978-86-7093-218-0

RODNI POGLED NA ZADUŽIVANJE DRŽAVE I OSTVARIVANJE LJUDSKIH PRAVA – SLUČAJ SRBIJE²⁵¹

S a ž e t a k. – Predmet rada je analiza efekata zaduživanja države i politike stroge štednje Republike Srbije kroz prizmu međunarodnih standarda ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Međunarodni standardi ljudskih prava nedvosmisleno ukazuju da države moraju voditi računa da obaveze koje proističu iz zaduživanja ne dovode do umanjivanja stečenih ekonomskih i socijalnih prava, kao i o rodnom uticaju ovih mera. Analiza slučaja Srbije data u ovom radu pokazuje da ovakvo opredeljenje nije poštovano. Set primenjenih neoliberalnih mera smanjuje mogućnosti da građanke i građani obezbeđuju osnovna ljudska prava, naročito ekonomska i socijalna prava, i urušavaju dostignuti životni standard većine stanovništva. Merama stroge finansijske konsolidacije i smanjivanja budžetskih izdvajanja za javne usluge naročito su pogođene siromašne žene čime je otežan njihov ekonomski i socijalni položaj. Cilj rada je da se ukaže rodne efekte servisiranja duga i na neophodnost zaokreta makroekonomske politike ka transparentnom i participativnom modelu u čijoj će osnovi biti rodna i socijalna pravda.

Ključne reči: ekonomska i socijalna prava, rodni efekti servisiranja spoljnog duga, zaduživanje države, finansijska konsolidacija, Republika Srbija

1. UVOD

Početakom 2019. godine globalni dug je dostigao 184 triliona USD i u proseku iznosi 86.000 USD po glavi stanovnika (Samba and Badia, 2019). Zaduzene države radi rasterećenja tereta duga i njegovog servisiranja, najčešće pribegavaju merama fiskalne konsolidacije, odnosno smanjivanju budžetskih izdvajanja za javne delatnosti kao što su zdravstvo, obrazovanje i socijalna zaštita. Savet UN za ljudska prava u nizu svojih izveštaja upozorava da ovakve politike štednje kao odgovor na zaduživanje ozbiljno ugrožavaju realizaciju i zaštitu osnovnih ljudskih prava, a naročito ekonomskih i socijalnih prava²⁵². Ovakva upozorenja, data i od strane ugovornih tela UN²⁵³ početkom devedesetih godina prošlog veka, i danas su aktuelna za mnoge države, uključujući Republiku Srbiju. Pored toga što se učešće javnog duga Republike Srbije u BDP poslednjih godina smanjuje, sa 70,0% u 2015. godini na 56,6% na kraju trećeg kvartala 2018. godine (Vlada Republike Srbije, 2018, 24), otplata kamata na dugove postala je veliko opterećenje za državni budžet, a politika konsolidacije se zasniva na strogim merama štednje i smanjivanju izdvajanja za javni sektor.

Predmet rada je analiza efekata zaduživanja države i politike stroge štednje kroz prizmu međunarodnih standarda ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Cilj rada je dvostruk. Prvo, cilj

²⁴⁹ Naučna saradnica, Centar za pravna istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd, mdokmanovic@idn.org.rs

²⁵⁰ Profesorka strukovnih studija, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, tanjadjk@eunet.rs

²⁵¹ Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu broj ON179023 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

²⁵² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Resolutions and decisions of the Human Rights Council, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/Resolutions.aspx>, pristupljeno 20. 1. 2019.

²⁵³ Committee on Economic Social and Cultural Rights, General Comment 2: Article 22: International Technical Assistance Measures (1990), para. 9; Committee on Economic Social and Cultural Rights, General Comment 3: The nature of States parties' obligations (1990), para. 13–14; Committee on Economic Social and Cultural Rights, General Comment 13: Article 13: Right to Education (1999), para. 56.

rada jeste da argumentuje zašto dug nije rodno neutralan i kakonjegovo servisiranje različito utiče na muškarce i žene i natproporcionalno pogađa žene. Drugo, cilj rada jeste da ukaže na neophodnost poštovanja i dosledne primene međunarodnih standarda i instrumenata ljudskih prava u oblasti servisiranja duga i da ukaže na neophodnost zaokreta ciljeva i modela makroekonomske politike. U prvom delu rada se predstavljaju obavezujući međunarodno pravni instrumenti u oblasti ekonomskih i socijalnih prava građanki i građana koji trebada budu u srži politika zaduživanja i servisiranja spoljnog duga i objašnjava serodna dimenzija ovih politika. U drugom delu rada predstavlja se stanje zaduženosti Republike Srbije i objašnjavaju rodni efekti politike zaduživanja i strogih mera štednje na građanke i građane i na rodne odnose u Srbiji. U zaključku se daje ocena neadekvatnostiekonomske politike strogih mera štednje i smanjivanja izdvajanja za javni sektor spram ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava građanki i građana i unapređivanja rodne ravnopravnosti i pledira za poštovanjem međunarodno obavezujućih standarda ljudskih prava u oblasti servisiranja duga i za zaokretomka transparentnom i participativnom modelu makroekonomske politike u čijoj će osnovi biti rodna i socijalna pravda.

2. MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA I SPOLJNI DUG DRŽAVA

Potreba sagledavanja efekata spoljnog duga na ostvarivanje ljudskih prava proističe iz Povelje UN i drugih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima²⁵⁴. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima²⁵⁵ obavezuje države ugovornice da preduzimaju sve mere, koristeći raspoložive resurse, radi postepenog postizanja punog ostvarivanja zajemčenih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, kako pojedinačno, tako i putem međunarodne pomoći i saradnje (član 2, stav 1). Limburški principi o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima²⁵⁶ nedvosmisleno potvrđuju da su ljudska prava nedeljiva i međuzavisna, te da se njihovom sprovođenju, unapređivanju i zaštiti mora dati podjednaka pažnja i hitno razmatranje. Mahstrihtske smernice o kršenju ekonomskih i kulturnih prava²⁵⁷ pojašnjavaju da država krši ovaj Pakt u slučaju da propusti da uzme u obzir svoje međunarodnopravne obaveze u oblasti ekonomsko-socijalnih prava prilikom ulaženja u bilaterarne i multilaterarne odnose sa drugim državama, međunarodnim organizacijama ili multinacionalnim korporacijama. Konvencija o pravima deteta²⁵⁸ i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom²⁵⁹ takođe nalažu državama da preduzimaju sve neophodne posebne mere radi ostvarenja i zaštite ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava ovih posebno ranjivih kategorija stanovništva.

Pored ovih obavezujućih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima, mnoge političke deklaracije usvojene na nivou UN govore o potrebi zaštite ljudskih prava u uslovima zaduženosti

²⁵⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, International standards relevant to foreign debt and human rights, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/InternationalStandards.aspx>, pristupljeno 05.2. 2019.

²⁵⁵ United Nations General Assembly resolution 2200A (XXI) (16 December 1966).

²⁵⁶ Limburški principi o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima su tumačenja primene ovog Pakta formulisana od strane grupe istaknutih stručnjaka međunarodnog prava sazvane na inicijativu Međunarodne komisije pravnika, Pravnog fakulteta Univerziteta u Limburgu (Holandija) i Instituta za ljudska prava Urban Morgan Univerziteta u Sinsinatiju (SAD) kako bi se razmotrila priroda i obim obaveza država u vezi sa ovim Paktom (United Nations, 2005, 125–135).

²⁵⁷ Mahstrihtske smernice o kršenju ekonomskih i kulturnih prava čine nadogradnju i razradu Limburških principa o primeni ovog Međunarodnog pakta. Mahstrihtske smernice su usvojene od strane grupe istaknutih stručnjaka koja se sastala 22–26. 1.1997. godine u Mahstrihtu povodom desetogodišnjice usvajanja Limburških principa. Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava je ova dva tumačenja odnosnog Međunarodnog pakta reafirmisao putem usvajanja na 24 sesiji 13.11–01.12.2000. (E/C.12/2000/13) (United Nations, 2005, 117–124).

²⁵⁸ General Assembly resolution 44/25 (20 November 1989).

²⁵⁹ A/RES/61/106.

država, među kojima i Bečka deklaracija i Program akcije,²⁶⁰ Deklaracija UN o pravu na razvoj²⁶¹ i Milenijumska deklaracija²⁶². Ova problematika je bila u fokusu i međunarodnih konferencija o finansiranju za razvoj održanih u Montereu,²⁶³ Dohi²⁶⁴ i Adis Abebi.²⁶⁵ Zaključni dokumenti²⁶⁶ ovih konferencija insistiraju na poštovanju Povelje UN i drugih UN instrumenata ljudskih prava, zahtevajući od država članica da grade nacionalni i globalni ekonomski sistem zasnovan na principima pravde, jednakosti, demokratije, participacije, transparentnosti, odgovornosti i inkluzivnosti. Monterejским konsensusom²⁶⁷ države učesnice su potvrdile svoje zalaganje za postavljanje i poštovanje principa koji će obezbediti da se teret spoljnog zaduživanja ravnopravno raspodeli na javni i privatni sektor, kao i na zajmodavce, zajmoprimce i investitore. Akciona agenda iz Adis Abebe,²⁶⁸ usvojena 2015. godine, neposredno podvlači obavezu država da obezbeđuju socijalnu zaštitu i bazične javne usluge svima, obraćajući posebnu pažnju prema siromašnima i drugim ranjivim grupama, kao što su osobe sa invaliditetom, deca, mladi i starije osobe. U tom cilju države se podstiču da definišu nacionalne ciljeve koji se odnose na kvalitetno ulaganje u bazične javne usluge, uključujući zdravstvo, obrazovanje, energiju i vodosnabdevanje. Istovremeno, međunarodna zajednica se obavezala da podržava napore država da obezbeđuju visoki kvalitet javnih usluga uz efektivno korišćenje resursa. Ostvarivanje rodne ravnopravnosti i ljudskih prava žena i devojčica je posebno istaknuto kao međunarodni standard koji države moraju ostvariti u Zaključnom dokumentu Treće međunarodne konferencije o finansiranju za razvoj²⁶⁹ održane 2015. godine. Usvajajući ovakav stav, države učesnice su se saglasile da su ostvarivanje rodne ravnopravnosti i pune realizacije ženskih prava ključni za postizanje održivog, inkluzivnog i pravičnog ekonomskog rasta i održivog razvoja.

Standardi ljudskih prava primenljivi na spoljnidug i politike zaduživanja sumirani su u Osnovnim načelima o spoljnom dugu i ljudskim pravima²⁷⁰ koje je izradio Nezavisni ekspert za proučavanje efekata spoljnog duga i drugih odnosnih međunarodnih finansijskih obaveza država na uživanje svih ljudskih prava, naročito ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, Cephas Lumina, 2011. godine, a Savet UN za ljudska prava usvojio 18. jula 2012. godine rezolucijom 20/10.²⁷¹ Osnovna načela kojima treba da se ru-

²⁶⁰ Usvajene na Svetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču 25. 6. 1993. godine i potvrđene na 48. zasedanju Generalne skupštine UN Rezolucijom 48/121.

²⁶¹ General Assembly resolution 41/128 (4 December 1986).

²⁶² General Assembly resolution 55/2 (8 September 2000) A/RES/55/2.

²⁶³ International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18-22 March 2002, A/CONF.198/11.

²⁶⁴ Follow-up International Conference on Financing for Development to Review the Implementation of the Monterrey Consensus, Doha, Qatar, 29 November – 2 December 2008.

²⁶⁵ Third International Conference on Financing for Development, General Assembly Resolution 68/204 of 20 December 2013.

²⁶⁶ Monterrey Consensus on the International Conference on Financing for Development, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Conf.198/11&Lang=E, pristupljeno 10.02.2019; Doha Declaration on Financing for Development: outcome document of the Follow-up International Conference on Financing for Development to Review the Implementation of the Monterrey Consensus, A/CONF.212/L/1/Rev.1, <https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/1202dohadeclaration.pdf>; Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda), Resoluion adopted by the General Assembly on 27 July 2015, A/RES/69/313.

²⁶⁷ Monterrey Consensus on the International Conference on Financing for Development, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Conf.198/11&Lang=E, pristupljeno 10. 2. 2019.

²⁶⁸ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda), Resoluion adopted by the General Assembly on 27 July 2015, A/RES/69/313, para. 12.

²⁶⁹ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda), Resoluion adopted by the General Assembly on 27 July 2015, A/RES/69/313, para. 6.

²⁷⁰ United Nations Human Rights Council, Guiding principles on foreign debt and human rights, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephas Lumina, A/HRC/20/23 of 10 April 2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G42/128/80/PDF/G4212880.pdf?OpenElement>, pristupljeno 22. 2. 2019.

²⁷¹ United Nations Human Rights Council, Resolution 20/10 The effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights A/HRC/RES/20/10

kovode države i svi relevantni akteri, uključujući privatne i javne, nacionalne i međunarodne finansijske institucije, su sledeći:

1. obezbeđivanje primata ljudskih prava – države moraju obezbediti da odluke o pozajmljivanju i zaduživanju, korišćenju zajma, servisiranju duga i slično ne derogiraju njihovu obavezu da poštuju, štite i ispunjavaju ljudska prava;

2. jednakost i nediskriminacija – države moraju posebno voditi računa o položaju pojedinih ranjivih grupa (kao što su deca, žene, osobe sa invaliditetom, starije osobe i migranti) čiji položaj može biti otežan zbog zaduživanja, strukturnih reformi, liberalizacije trgovine i sličnih politika. Države moraju voditi računa o rodnom uticaju smanjivanja javnih usluga, povlastica socijalne zaštite, usluga brige o deci, kao i o smanjivanja zapošljavanja u javnom sektoru, i da preduzimaju mere za sprečavanje osiromašenja žena;

3. države moraju osigurati da njihova prava i obaveze koje proističu iz ugovora o primanju i servisiranju zajma ne podrivaju progresivnu realizaciju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava;
4. države moraju osigurati da njihova prava i obaveze koje proističu iz ugovora o primanju i servisiranju zajma ne podrivaju minimum osnovnih obaveza koje imaju u pogledu ostvarivanja i zaštite ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava;
5. princip neretrogresije – države moraju osigurati da njihova prava i obaveze koje proističu iz spoljnog duga i njegovog servisiranja ne dovode do umanjavanja stečenih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava;
6. dužnost međunarodne saradnje država;
7. deoba odgovornosti zajmodavca i zajmoprimca;
8. obezbeđenje nezavisnog procesa nacionalnog razvoja;
9. transparentnost, participacija i odgovornost.

Pored ovih osnovnih načela koja proističu iz međunarodnih standarda ljudskih prava, dokument sublimira i operativne principe koji se odnose na način realizacije tih standarda kao što su postojanje pravnog i institucionalnog okvira, donošenje odluka, pregovaranje, zaključivanje ugovora, korišćenje zajma, otpis i moratorijum duga. Prema ovim principima, država dužnik mora obezbediti da nivo servisiranja duga nije u toj meri nesrazmeran u odnosu na finansijsku moć države da negativno utiče na pružanje socijalnih usluga i obezbeđenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava svim licima pod njenom jurisdikcijom. Štaviše, država dužnik mora da koristi svoje finansijske resurse na najbolji mogući način koji reflektuje primat ljudskih prava.

Istraživanja Nezavisnog eksperta za proučavanje efekata spoljnog duga i drugih odnosnih međunarodnih finansijskih obaveza država na uživanje svih ljudskih prava, a naročito ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (u daljem tekstu: Nezavisni ekspert)²⁷² široko dokumentuju kontraefekte tereta spoljnog duga na realizaciju ljudskih prava kada države preusmeravaju svoje resurse namenjene finansiranju bazičnih socijalnih usluga za isplatu duga. Zahtevi za smanjivanjem ionako skromnih nacionalnih resursa i izdvajanja za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i infrastrukturu u značajnoj meri smanjuju mogućnosti zaduženih država da obezbeđuju osnovna ljudska prava, naročito ekonomska, socijalna i kulturna prava.²⁷³ Uslovi koje te države treba da ispune kako bi im se umanjili dugovi često se odnose na

of 18 July 2012, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/162/01/PDF/G1216201.pdf?OpenElement>, pristupljeno 22. 2. 2019.

²⁷² Savet UN za ljudska prava je definisao nadležnost Nezavisnog eksperta rezolucijom A/HRC/RES/25/16. Nezavisni ekspert sprovodi analitička istraživanja u ovoj oblasti, uključujući i tehničke misije državama, i o svojim nalazima podnosi godišnji izveštaj Savetu za ljudska prava i Generalnoj skupštini UN. Godišnji izveštaji Nezavisnog eksperta za proučavanje efekata spoljnog duga i drugih odnosnih međunarodnih finansijskih obaveza država na uživanje svih ljudskih prava, a naročito ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava su dostupni na: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/AnnualReports.aspx>.

²⁷³ A/67/304

dodatno ograničavanje budžetskih izdvajanja za osnovne usluge, kao i na primenu mera ekonomskih reformi kao što su privatizacija i liberalizacija trgovine radi generisanja prihoda za servisiranje duga. Pod ovakvim uslovima ugrožena su osnovna ljudska prava većine stanovništva, naročito siromašnih, uključujući pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, vodu, hranu, sanitarne uslove i odgovarajuće uslove stanovanja.²⁷⁴

3. RODNA DIMENZIJA SERVISIRANJA SPOLJNOG DUGA I POLITIKA ŠTEDNJE

Nezavisni ekspert je u više navrata u svojim izveštajima i studijama naglasio da efekti servisiranja dugova i uslovljavanja nisu rodno neutralni.²⁷⁵ Zbog svoje tradicionalne rodne uloge u društvu, kao i zbog izloženosti različitim oblicima diskriminacije, žene su u znatno većoj meri nego muškarci pogođene negativnim posledicama zaduženosti države i servisiranja duga. Razlog tome leži u preovlađujućem rodnom režimu. Uloga žene u porodici i domaćinstvu vezana je za brigu o deci, starijima i nemoćnim članovima porodice. Njen ekonomski i socijalni položaj dodatno pogoršavaju nezaposlenost i ograničen pristup finansijskim i drugim resursima, kao i zaposlenost u slabo plaćenim delatnostima i granama i u javnom sektoru, koji su najviše pod udarom kada država primenjuje rigoroznu politiku štednje.

O značaju i potrebi sagledavanja rodne dimenzije ekonomske politike, uključivši spoljnog duga, govori činjenica da je Nezavisni ekspert svoje obraćanje Generalnoj skupštini UN u 2018. godini u potpunosti posvetio uticaju ekonomskih reformi i spoljnog duga na ženska ljudska prava.²⁷⁶ U Izveštaju je naglasio i upozorio da restriktivna makroekonomska politika i smanjivanje budžetskih izdvajanja imaju devastirajuće posledice na ljudska prava i da žene nose najveći teret ovakvih mera i politika. Takva politika doprinosi jačanju strukturnih nejednakosti i diskriminacije žena, umesto da doprinosi unapređenju ženskih ljudskih prava. Nezavisni ekspert je istakao da analiza preovlađujućeg ekonomskog sistema iz perspektive ljudskih prava, kombinovana sa feminističkom ekonomskom analizom, pomaže da se razumeju, razobliče i razgrade skriveni rodni odnosi moći na kojima taj sistem počiva. Primera radi, feministička ekonomija je dokazala da se preovlađujuća ekonomija fokusira na novčane aspekte, ignorišući vrednost neplaćenog rada nege i brige. Ovaj neplaćeni, pretežno ženski rad u kući, doprinosi održavanju ekonomskog sistema i absorbuje posledice krize, s obzirom da njegova ukupna vrednost iznosi između 10 i 39% bruto nacionalnog proizvoda.²⁷⁷

Od dvadeset godišnjih izveštaja koje je Nezavisni ekspert objavio od 1999. godine do danas, dva²⁷⁸ su u celini posvećena efektima ekonomskih reformi i servisiranja spoljnog duga na ženska ljudska prava. Ovi izveštaji dokumentuju rodnu dimenziju servisiranja spoljnog duga, odnosno potvrđuju da mere stroge fiskalne konsolidacije, smanjivanja budžetskih izdvajanja za javne usluge i njihova privatizacija više pogađaju žene nego muškarce. Stoga je iKomitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena

²⁷⁴ United Nations General Assembly, Report of the Independent expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Sixty-seventh session, 13 August 2012, A/67/3014, str. 4.

²⁷⁵ United Nations General Assembly, Report of the Independent expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Sixty-seventh session, 13 August 2012, A/67/3014, str. 4.

²⁷⁶ United Nations Human Rights Special Procedures, Statement by Mr. Juan Pablo Bohoslavsky, Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, 73rd session of the General Assembly, Item 74 (a-d), New York, 22 October 2018.

²⁷⁷ Op. cit. p. 3.

²⁷⁸ A/73/179, http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/73/179 pristupljeno 22. 1. 2019; A/67/304, <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/67/304&Lang=E>, pristupljeno 22. 1. 2019.

u svojim Zaključnim zapažanjima na periodične izveštaje Grčke,²⁷⁹ Ukrajine²⁸⁰ i Slovenije²⁸¹ ukazao na potrebu eliminisanja i prevencije ovih negativnih pojava. Na negativne efekte servisiranja spoljnog duga upozoravaju i pojedine države i mnoge nacionalne institucije za ljudska prava i organizacije civilnog društva²⁸². Međunarodna mreža Gender & Development Network (2018, 2–3) ističe, između ostalog, da se negativni efekti smanjivanja budžetskih izdvajanja za javne usluge drastično uvećavaju sa starenjem stanovništva. Istovremeno, oni prouzrokuju povećanje neplaćenog ženskog rada u kući i porodici, što doprinosi opstanku nepravičnog ekonomskog modela i perpetuiranju rodne neravnopravnosti. Rodna dimenzija politike stroge štednje i zaduživanja dokumentovana je i izveštajima Women`s International League for Peace & Freedom (2018), Women`s Budget Group (2018), Međunarodne konfederacije sindikata (International Trade Union Confederation, 2018), Center for Economic and Social Rights (2018) i drugih međunarodnih mreža organizacija civilnog društva koje su odgovorile na poziv Nezavisnog eksperta i dostavile izveštaje o ovoj problematici.

4. DUG I RODNI EFEKTI POLITIKE ZADUŽIVANJA I STROGE ŠTEDNJE U SRBIJI

Kretanje učešća javnog duga u BDP Republike Srbije na centralnom nivou vlasti u periodu od 2005. do 2018. godine pokazuje opadajući trend poslednje tri godine (tabela 1) i može se povezati sa prvim efektima neoliberalne finansijske konsolidacije koja je sprovedena od strane Vlade Republike Srbije i na osnovu preporuka Međunarodnog monetarnog fonda (Borišić, 2018, 50–64).

Tabela 1. Učešće javnog duga u BDP Republike Srbije: centralni nivo vlasti

Javni dug BDP %	Godina													Dec.2018
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
	47,6	33,9	27,9	26,8	30,9	39,5	42,8	52,9	56,0	66,2	70,0	67,8	57,9	

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije – Uprava za javni dug, *Stanje i struktura javnog duga – decembar 2018*, str. 5.

U periodu od 2008. do 2014. godine deficit države je drastično povećan uz istovremenu eksplozivnu putanju rasta javnog duga, pri čemu je odnos duga i BDP više nego udvostručen (Ministarstvo finansija, 2019, 19). S obzirom da mere do 2012. godine nisu dale rezultate uprkos oštrim merama štednje, krajem 2014. godine započet je novi program fiskalne konsolidacije koji je pored budžetske štednje predvideo sveobuhvatne strukturne reforme (Fiskalni savet, 2015, 2). Rast zaduženosti je doveo do toga da su troškovi za otplatu kamata u 2013. godini porasli za preko 50 % u odnosu na prethodu godinu i činili su preko 10% ukupnih rashoda države (Ministarstvo finansija, 2014, 32). Kao odgovor na rastući javni dug usledio je ambiciozan program fiskalne konsolidacije uz paket mera budžetske štednje koje su se bazirale na ograničenju rasta penzija, plata i zapošljavanja u javnom sektoru i prebacivanje tereta štednje na porodice i domaćinstva putem povećavanja niže stope PDV-a sa 8% na 10% (Ministarstvo finansija, 2014, 34). Otplata kamata na dugove ostala

²⁷⁹ Komitet je ocenio da su mere koje je država preduzela kao odgovor na finansijsku i ekonomsku krizu proizvele štetne efekte na žene u svim oblastima života, te da je veoma malo studija radeno radi nadziranja rodno specifičnih efekata finansijske krize. CEDAW Concluding Observations on the seventh periodic report of Greece (2013), UN Index CEDAW/C/GRC/CO/7; paragraph 6.

²⁸⁰ CEDAW Concluding Observations on Ukraine (2010), UN Index CEDAW/C/UKR/CO/7; paragraph 37.

²⁸¹ Komitet je zaključio da su mere štednje, usvojene radi stabilizacije javnih finansija, štetno uticale na žene u mnogim oblastima života. CEDAW Concluding Observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Slovenia (2015), UN Index CEDAW/C/SVN/CO/5-6; paragraphs 33-34.

²⁸² United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, The impact of economic reform policies on women`s human rights, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/ImpactEconomicReformPoliciesWomen.aspx>, pristupljeno 25. 1. 2019.

je, ipak, preveliko opterećenje za državni budžet, a od novca koji Srbija pozamljuje više se troši na otplatu kredita nego na finansiranje deficita (Ministarstvo finansija, 2015; 17; Ministarstvo finansija, 2017, 16). Putanja duga je preokrenuta u 2016. godini, no samo u toj godini za otplatu kamata država je utrošila 3,1 % BDP (Vlada Republike Srbije, 2017, 30), što je tek malo manje od ukupne sume utrošene za obrazovni sistem (3,3%).

Efekti mera finansijske konsolidacije su doveli smanjenja javnog duga i deficita države, uz istovremeno smanjenje učešća rashoda za socijalnu zaštitu (za čak dva procentna poena), zdravstvo, obrazovanje i opšte javne usluge u BDP (tabela 2). U periodu 2014–2017, realni nivo rashoda za socijalnu pomoć i ostale transfere stanovništvu smanjen je za 2,7% kao posledica realnog smanjenja penzija, naknada nezaposlenim licima i smanjenih izdataka za socijalnu zaštitu (Vlada Republike Srbije, 2018, 17).

Tabela 2: Rashodi opšte države prema funkcionalnoj klasifikaciji, % BDP

	2014.	2015.	2016.	2017.
Opšte javne usluge	7,7	7,2	7,0	6,7
Obrana	1,5	1,4	1,5	1,5
Unutrašnja bezbednost	3,0	2,7	2,6	2,6
Ekonomski poslovi	6,0	6,0	5,8	5,6
Zaštita životne sredine	0,3	0,3	0,3	0,3
Stanogradnja i komunalne usluge	1,5	1,4	1,5	1,5
Zdravstvo	6,0	5,6	5,5	5,5
Rekreacija, kultura i religija	1,1	1,1	1,0	1,0
Obrazovanje	3,7	3,4	3,3	3,3
Socijalna zaštita	17,3	16,9	16,0	15,4
Ukupno	48,1	45,9	44,5	43,2

Izvor: Vlada Republike Srbije (2018), *Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji*, Beograd: Vlada Republike Srbije, str. 60.

Politika stroge štednje prema javnom sektoru smanjila je mogućnosti države da ostvaruje i štiti prava na obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu i druga ekonomska i socijalna prava, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Stopa rizika od siromaštva (25,5%) je ostala nepromenjena, ali posebno zabrinjava da značajan deo stanovništva živi u domaćinstvima koja ne mogu da priušte bazične potrebe, kao što je adekvatno zagrevanje stana (13,3%) i adekvatna ishrana (20,3%) (Vlada Republike Srbije, 2018: 23–25).

Imajući u vidu politekonomski imakroekonomski kontekst, kao i odnos države prema ekonomskim i socijalnim ljudskim pravima, procenjujemo da se uspeh u zaustavljanju povećanja zaduživanja države, neće pozitivno odražavati na nivo ostvarivanja i zaštite ovih kategorija ljudskih prava. Prema projekcijama servisiranja javnog duga, na plaćanje glavnica i kamata planira se suma koja znatno premašuje ukupna zbirna budžetska izdvajanja na zdravstvo i obrazovanje (tabela 3).

Tabela 3. Projekcije otplate kamata i glavnica do 2021. godine (% učešća u BDP)

	2018p	2019p	2020p	2021p
Glavnica, % BDP	9,4%	7,3%	7,9%	6,8%
Kamata, % BDP	2,1%	1,9%	1,7%	1,7%
Ukupno, % BDP	11,5%	9,2%	9,6%	8,5%

Izvor: Uprava za javni dug (2019), *Strategija upravljanja javnim dugom od 2019. do 2021. godine*, str.4

Važna pitanja za ekonomske i finansijske stručnjake, kao i za građanke i građane, jesu ko snosi teret finansiranja javnog duga, kao i načina kako se pozajmljena sredstva upotrebljavaju. Mere štednje su usmerene prevashodno prema stanovništvu i urušavaju finansijsku bezbednost građanki i građana i njihovih porodica, pogoršavaju nesigurnost uslova rada i zaoštavaju dohodovne i društvene nejednakosti, klasne i rodne razlike. Rodne dimenzije i efekti javnog duga se najčešće zanemaruju u ekonomskim analizama i raspravama, iako su rodne nejednakosti u ovoj oblasti itekako prisutne i značajne.

Feministička politekonomska perspektiva, imajući u vidu rastuću finansijalizaciju, odnosno dominaciju finansijskih institucija i njihovih interesa u globalnoj ekonomiji, kao i predatorsku praksu, prepoznaje njihov uticaj na rastuće ekonomske nejednakosti i na porast zaduženosti domaćinstava, naročito onih društvenih grupa koje su isključene sa kreditnih tržišta kao unapred ranjive (Fukuda-Parr, Heintz, Seguino, 2013). Rodne analize efekata dosadašnje neoliberalne stroge politike štednje, koja se preduzima sa ciljem smanjenja javnog duga, pokazuju zabrinjavajuće nisku socijalnu delotvornost i negativan uticaj na rodnu ravnopravnost u mnogim zemljama (Dennis, 2007). Rodni efekat ovih mera je uveliko prepoznat i objašnjen u feminističkoj ekonomskoj i drugoj literaturi (Elson and Cagatay, 2000). Kapitalistički odnosi društvene reprodukcije počivaju na neplaćenom radu žena u privatnoj sferi i generišu fleksibilnost radnih mesta u sve većem broju sektora i zanimanjai prekarne uslove rada, čije posledice nesrazmerno trpe žene. Kontekstualna politekonomska rodna analiza neoliberalne finansijalizacije kapitalizma u semiperiferijalnoj ekonomiji Srbije pokazuje da ženska opresija, koja je inherentna kapitalističkom načinu proizvodnje u svim fazama neoliberalizma (Vogel, 2013) itekako prisutna (Đurić, Kuzmanović, mimeo).

Prema oceni Vlade Srbije smanjenje zarada, zabrana zapošljavanja i racionalizacija broja zaposlenih u javnom sektoru su mere koje su najviše doprinele smanjenju rashoda i uspehu fiskalne konsolidacije (Beta, 2019). Država se, insistiranjem na tobožnjem kriterijumu ekonomske efikasnosti uveliko fokusirala na smanjivanje finansiranja i privatizaciju javnih servisa u oblasti zdravstva, obrazovanja i javnih dobara, smanjujući time i njihovu dostupnost. Rodna analiza efekata ovakve politike stroge štednje je pokazala da su u svim državama koje je primenjuju žene naročito pogođene. Razlog tome su ne samo smanjivanje budžetskih izdvajanja za socijalnu sferu, već i to što je veliki broj žena zaposlen u prosveti, zdravstvu, socijalnoj zaštiti, državnoj administraciji i drugim oblastima koje su pod udarom smanjenja zaposlenosti, plata i beneficija (Dokmanović, 2002, 77). Politika stroge štednje sprovedena prema preporukama Međunarodnog monetarnog fonda i cilju efikasnog servisiranja spoljnog duga doprinela je intenziviranju procesa koji predstavljaju pretnju onome što su i žene i muškarci ostvarili proteklih decenija u borbi protiv siromaštva i za jednak status i prava u porodici, lokalnoj i široj zajednici i državi. Ova kretanja se nadovezuju na negativne efekte postsocijalističke transformacije Srbije od 1990-ih godina u kojoj su žene uveliko prepoznate kao brojnije gubitnice u ovom procesu u odnosu na muškarce (Đurić Kuzmanović, Pajvančić Cizelj, 2018; Blagojević, 2012; Blagojević Hjuson, 2013, Dokmanović, 2016; Dokmanović, 2017; Dokmanović, 2018).

Poslednjih godina Republika Srbija je definisala indikatore kojima se prati napredak u ostvarivanju ciljeva socijalne uključenosti i smanjivanja siromaštva, a posebnim indikatorima (Indeks rodne ravnopravnosti)²⁸³ meri i napredovanje u ostvarivanju rodne ravnopravnosti. Usvajanjem Nacionalne stra-

²⁸³ Vidi opširnije u: Babović, M. (2018), Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji: Merenje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2016. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.

tegije za rodnu ravnopravnost (*Sl. glasnik RS*, br. 04/2016) država se opredelila da sistematski uvodi rodnu perspektivu u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika. Mere za realizaciju ovog strateškog cilja uključuju obavezu staranja o tome da se rodna ravnopravnost uvodi u sve propise, strategije, programe i mere u svim oblastima, uz obezbeđenje ravnopravnog učešća žena i muškaraca u procesu njihovog planiranja, pripreme i izrade. Zakonom o budžetskom sistemu (*Sl. glasnik RS*, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 93/2012, 63/2013 – ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 – dr. zakon i 103/2015) uvedena je obaveza uključivanja rodne ravnopravnosti u budžetski process putem rodno odgovornog budžetiranja. Zakon o planskom sistemu (*Sl. glasnik RS*, br. 30/2018), čija je primena počela 29. oktobra 2018. godine, predviđa da se prilikom izrade i sprovođenja planskih dokumenata poštuju ljudska i manjinska prava i uzimaju u obzir efekti tih dokumentata, između ostalih, na osetljive kategorije stanovništva i rodnu ravnopravnost (čl. 3, t. 14). S obzirom da su ove mere tek počele da se primenjuju, njihov učinak će se tek pokazati.

5. ZAKLJUČAK

Prema njima, država mora da koristi svoje finansijske resurse na način koji reflektuje primat ljudskih prava, što Vlada Republike Srbije ne čini.

Odredene mere koje se preduzimaju radi unapređivanja rodne ravnopravnosti i prevencije negativnog uticaja javnih politika na ranjive grupe stanovništva, kao što su uvođenje rodno odgovornog budžetiranja i *ex ante* procene efekata tih politika, ohrabruju. Međutim, postizanje željenih pozitivnih društvenih promena zahteva korenit zaokret i u političkoj sferi i povezivanje ciljeva makroekonomske politike sa ostvarivanjem ljudskih prava i rodne i socijalne pravde.

REFERENCE

- Babović, M. (2018). Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji: Merenje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2016. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Blagojević, M. (2012). *Žene i muškraci u Srbiji: šta nam govore brojevi?*. Beograd: UN Women.
- Blagojević, H., M. (2013). *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakidašnji život*. Beograd: UN WOMEN.
- Borišić, J. (2018), Uloga i uticaj MMF-a u kreiranju ekonomske politike: primer Srbije. *Ekonomski izazovi*, godina 7, broj 13, str. 50–64.
- CEDAW Concluding Observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Slovenia (2015). UN Index CEDAW/C/SVN/CO/5–6.
- Beta, „Skupština Srbije usvojila budžet za 2019. godinu“, 7. 12. 2018, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a442062/Skupstina-glasa-o-budzetu-za-2019.html> [prisupljeno 18. 3. 2019].
- CEDAW Concluding Observations on the periodic report of Ukraine (2010). UN Index CEDAW/C/UKR/CO/7.
- CEDAW Concluding Observations on the seventh periodic report of Greece (2013). UN Index CEDAW/C/GRC/CO/7.
- Center for Economic and Social Rights (2018). <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/IEDebt/WomenAusterity/CentreEconomicSocialRights.pdf> [prisupljeno 16. 2. 2019].
- Committee on Economic Social and Cultural Rights. *General Comment 2: Article 22: International Technical Assistance Measures* (1990). para. 9.

- Committee on Economic Social and Cultural Rights. *General Comment 3: The nature of States parties' obligations* (1990). para. 13–14.
- Committee on Economic Social and Cultural Rights. *General Comment 13: Article 13: Right to Education* (1999). para. 56.
- Dennis, S. (2007). The Gender Impacts of Debt and the IFIs. U: *Gender Toolkit For International Finance Watchers: GenderAction*.
- Dokmanović, M. (2002). *New world order: Uticaj globalizacije na ekonomska i socijalna prava žena*. Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava.
- Dokmanović, M. (2018). Rodna ravnopravnost u Srbiji: dostignuća, prepreke i perspective. u: Čičkarić, L. i Bošković, A. (ur.) *Ka evropskom društvu: ograničenja i perspektive*. Beograd: Institut društvenih nauka, str. 202–225.
- Dokmanović, M. (2016). *Gender Analysis for Serbia*, Delegation of European Union in Serbia, pp. 11–14, http://europa.rs/files/Gender_Equality/Gender-Analysis-Serbia-dec-2016.pdf.
- Dokmanović, M., Đurić Kuzmanović, T. (2012). *Smernice za uvođenje rodnog budžetiranja na nacionalnom nivou u Republici Srbiji*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike.
- Dokmanović, M. (2017). *Uticaj neoliberalizma na ekonomska i socijalna prava*. Beograd: Institut društvenih nauka i Čigoja štampa.
- Doha Declaration on Financing for Development: outcome document of the Follow-up International Conference on Financing for Development to Review the Implementation of the Monterrey Consensus*, A/CONF.212/L/1/Rev.1, dostupno na: <https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/1202dohadeclaration.pdf> [pristupljeno 10. 2. 2019].
- Đurić Kuzmanović, T. Ma već brinem o kući, Mizoginija u sitnom porodičnom preduzetništvu u Srbiji, mimeo.
- Đurić Kuzmanović, T., Pajvančić-Cizelj, A. (2018). Economic violence against women: Testimonies from the Women's Court in Sarajevo. *European Journal of Women's Studies*. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1350506818802425>, [pristupljeno 20. 3. 2019].
- Đurić Kuzmanović, T., Dokmanović, M. (2014). Programsko rodno budžetiranje u Srbiji – pouke i izazovi. *Poslovna ekonomija*, Vol. XV, br.2, str. 53–73.
- Elson, D. and Cagatau, N. (2000). The Social Content of macroeconomic Policies. *World Development Report*, Vol. 28, No 7.
- Fiskalni savet Republike Srbije (2015). Fiskalna konsolidacija 2012–2014. vs. 2015–2017: ovoga puta je drugačije?. <http://www.fiskalnisavet.rs> [pristupljeno 15.03.2019].
- Gender & Development Network, *Submission to the Independent Expert on foreign debt and human rights on the links and the impact of economic reforms and austerity measures on women's human rights*, March 2018, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/IEDebt/WomenAusterity/GenderDevelopmentNetwork.pdf> [pristupljeno 14. 2. 2019].
- General Assembly resolution 69/313 *Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development* (Addis Ababa Action Agenda) (27 July 2015), A/RES/69/313.
- Hughson, M. (2015). *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Human Rights Council, Resolution adopted by the Human Rights Council (2014). *Mandate of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, 15 April 2014, A/HRC/RES/25/16., <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/IEDebtIndex.aspx> [pristupljeno 2. 2. 2019].

- International Trade Union Confederation (2018). *ITUC contribution to public consultation on the impact of economic policy reforms on women's human rights*, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/IEDebt/WomenAusterity/ITUC.pdf> [pristupljeno 14. 2. 2019].
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2019). Uprava za javni dug, <http://www.javnidug.gov.rs/lat/default.asp?P=46&MenuItem=4>
- Ministarstvo finansija Republike Srbije – Uprava za javni dug (2018). *Stanje i struktura javnog duga – decembar 2018*.
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2014). *Vodič kroz budžet*, http://www.bep.rs/baza_znanja/documents/program-budgeting/Vodic%20kroz%20budzet.pdf [pristupljeno 16. 3. 2019].
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2015). *Vodič kroz budžet*, https://civilnodrustvo.gov.rs/upload/documents/Publikacije/2015/Gradjanski_vodic_kroz_budzet.pdf [pristupljeno 16. 3. 2019].
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2017). *Vodič kroz budžet*, [http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2017/Gradjanski%20vodic%20kroz%20budzet\(1\).pdf](http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2017/Gradjanski%20vodic%20kroz%20budzet(1).pdf) [pristupljeno 16. 3. 2019].
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2018) *Vodič kroz budžet*, <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2018/Gradjanski%20vodic%20kroz%20budzet%202018.pdf> [pristupljeno 16.03.2019].
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2019). *Vodič kroz budžet*, http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2019/Gradjanski%20budzet%202019-05_03_2019.pdf [pristupljeno 16. 3. 2019].
- Monterrey Consensus on the International Conference on Financing for Development*, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Conf.198/11&Lang=E [pristupljeno 10. 2. 2019].
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2005). *Economic, Social and Cultural Rights: Handbook for National Human Rights Institutions*, United Nations: New York and Geneva.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *International standards relevant to foreign debt and human rights*, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/InternationalStandards.aspx> [pristupljeno 05. 2. 2019].
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Resolutions and decisions of the Human Rights Council*, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/Resolutions.aspx> [pristupljeno 20.01.2019].
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Resolutions and decisions of the Human Rights Council*, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/Resolutions.aspx> [pristupljeno 20. 1. 2019].
- Fukuda-Parr, S., Heintz, J., Seguino, S. (2013). Critical Perspectives on Financial and Economic Crises: Heterodox Macroeconomics Meets Feminist Economics. *Feminist Economics*, vol. 19, issue 3, pp. 4–31.
- United Nations General Assembly, *Report of the Independent expert on on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, Sixty-seventh session, 13 August 2012, A/67/3014.
- United Nations General Assembly, *Report of the Independent expert on on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, Sixty-seventh session, 13 August 2012, A/67/3014.
- United Nations Human Rights Bodies, *Special Procedures of the Human Rights Council*, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcompage.aspx> [pristupljeno 4. 2. 2019].

- United Nations Human Rights Council, *Guiding principles on foreign debt and human rights, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina*, A/HRC/20/23 of 10 April 2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/128/80/PDF/G1212880.pdf?OpenElement> [pristupljeno 22. 2. 2019].
- United Nations Human Rights Council, Resolution 20/10 (2012). *The effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights* A/HRC/RES/20/10 of 18 July 2012, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/162/01/PDF/G1216201.pdf?OpenElement> [pristupljeno 22. 2. 2019].
- United Nations Human Rights Special Procedures (2018). *Statement by Mr. Juan Pablo Bohoslavsky, Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, 73rd session of the General Assembly, Item 74 (a-d), New York, 22 October 2018.
- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Independent Expert on the effects effects of economic reform policies and foreign debt on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Overview of the mandate*, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/Overview.asp> [pristupljeno 5. 2. 2019].
- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Evolution of the mandate*, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/IEDebt/Pages/Overview.aspx> [pristupljeno 17. 2. 2019]
- Uprava za javni dug (2019). *Strategija upravljanja javnim dugom od 2019. do 2021. godine*, <http://www.javnidug.gov.rs/upload/Strategija/2019/STRATEGIJA%20UPRAVLJANJA%20JAVNIM%20DUGOM%20ZA%202019.pdf> [pristupljeno 17. 3. 2019].
- UN Working Group on Discrimination Against Women in Law and Practice, (2014). *Discrimination against women in economic and social life, with a focus on economic crisis*, A/C/26/39 [27]–[31].
- Vlada Republike Srbije (2018). *Program ekonomskih reformi za period od 2019. do 2021. godine*, dostupno na: <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/strategije/2019/Program%20ekonomskih%20reformi%202019%20-%202021.pdf> [pristupljeno 15. 1. 2019].
- Vlada Republike Srbije (2017). *Program Vlade Republike Srbije kandidata za predsednika Vlade Ane Brnabić*. Narodna skupština Republike Srbije, 28. 6. 2017.
- Vlada Republike Srbije (2018). *Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji: Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2014-2017. godine sa prioritetima za naredni period*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
- Vogel, L. (2013). *Marxism and the Oppression of Women. Toward a Unitary Theory*. Chicago: Haymarket Books.
- Women's Budget Group (2018). *The impact of austerity on women in the UK*, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/IEDebt/WomenAusterity/WBG.pdf> [pristupljeno 17. 12. 2019].
- Women's International League for Peace & Freedom (2018). *Submission to the Independent Expert on foreign debt and human rights' call for inputs on 'The impact of economic reform policies on women's human rights'*, 10 April 2018, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/IEDebt/WomenAusterity/WILPFIE.pdf> [pristupljeno 13. 2. 2019].

GENDER PERSPECTIVE ON BORROWING COUNTRIES AND EXERCISE OF HUMAN RIGHTS – CASE OF SERBIAN

Mirjana DOKMANOVIĆ, Tatjana ĐURIĆ KUZMANOVIĆ

Summary

The subject of this paper is the analysis of the effects of the State indebtedness and the austerity policy of the Republic of Serbia through the perspective of the international standards of human rights and gender equality. The human rights standards unambiguously indicate that States should ensure that any and all of their activities concerning their borrowing decisions and debt servicing do not derogate the gained level of economic and social rights. State should pay particular attention to the gender impact of debt servicing and austerity measures. The case study of Serbia indicates that the human rights guiding principles with respect to borrowing policy has not been respected. The set of neoliberal and austerity measures that have been applied reduces the ability of citizens and citizens to secure basic human rights, especially economic and social rights, and undermine the standard of living of the majority. Strict financial consolidation and reduction of budget allocations for public services are particularly harmful to poor women, hampering their economic and social position. The aim of the paper is to point out the gender effect of the debt servicing and necessity of turning the macroeconomic policy towards a transparent and participatory model based on gender and social justice.

Keywords: economic and social rights, gender impact of foreign debt servicing, state indebtedness, financial consolidation, Republic of Serbia